

ODNOSI CRNE GORE I VENECIJE U DOBA CRNOJEVIĆA

Božidar Šekularac

As a powerful medieval state and later as well, for several centuries Venice played an important role in the life of Zeta (Montenegro), changing its position from an occupier to a protector who often had the decisive role in determining the status of Montenegro as a state and its rulers from the Balšić and Crnojević dynasties. This is testified by numerous documents written as a result of the relations and diplomacy of these two countries. Particularly important was the Vranje Treaty of 1455 and award of the charter and coat of arms to the ruler Ivan Crnojević when he received the status of Venetian nobleman.

Kada govorimo o pojedinim vladarima dinastije Crnojevića onda je istovremeno riječ i o državi Crnoj Gori, unutrašnjim prilikama u njoj, ali prije svega o odnosima i sa susjedima, prijateljstvu, državnim granicama, sukobima, ali i o statusu teritorija i vladara pod okupacijom. Radi toga nameće se potreba posebnog osvrta na odnose Crne Gore i Crnojevića sa moćnim susjedima Venecijom i Turskom.

Odnosi Crnojevića i Venecije sežu još od kraja XIV vijeka, odnosno od vremena Radiča Crnojevića, kada je ovaj opsjedao Kotor, zbog čega su povedeni pregovori, u kojima su Kotorani predstavljali situaciju tako kao da je predaja grada Mlečanima gotova stvar. Za tu priliku oni su Radiču pred vratima grada

predstavili nekakve trgovce koji su navodno u ime Republike preuzeli grad, te da samo čekaju saglasnost iz Venecije. Zato su Radič i Kotorani 14. decembra 1395. usaglasili međusobne obaveze koje je trebalo da potvrde Mlečani. Mletački providuri su u aprilu 1396. godine išli u Zetu sa ciljem da preporuču Radiču Crnojeviću Kotorane kao prijatelje Mlečana, ali je već bilo kasno jer je Radič poginuo 25. maja 1396. godine u borbi protiv Đurđa II Stracimirovića.¹

Stefan – Stefanica Crnojević se sukobio sa Mlečanima 1448. godine kada su njegove trupe bile pod Barom zajedno sa Altomanom, despotovim vojvodom. Međutim, Mlečani su okupili svoje pristalice iz Mrkojevića, obećavši im oslobođanje od nameta u Župi Prapratni. Utvrđeni grad se branio i bio dobro snabdjeven, a načelnik Bara, Đakomo Dolfi, pribjegava lukavstvu – lažnim pismom izazvao je nepovjerenje između Stefana Crnojevića i Altomana, a onda tobožnjim porukama iskompromitovao Crnojevića. To je imalo za posljedicu bježanje despotovih vojnika koji su bili lak plijen mletačke vojske.

Za Bar i druge gradove na crnogorskom primorju presudna je bila činjenica što je 1450. godine posredstvom Kotorana, Stefan Crnojević priješao na stranu Venecije i postao „vrhovni vojvoda Zete“.

Bar je poslije smrti Stefana Crnojevića opet bio suočen sa opasnošću jer se njegov sin Ivan bio odmetnuo od Venecije. On je 1465. godine napao kotorsku i budvansku teritoriju. Budvu su Ivanovi ljudi zauzeli i ubili mletačkog načelnika. Bar je bio sljedeći, pa je njegov kaštelan vršio pripreme za odbranu grada da ne bi pao u ruke Crnojevića i morao da se otkupljuje. Bar tom prilikom nije napadnut i nije imao štete jer se Ivan, već sljedeće godine pomirio sa Venecijom i postao zaštitnik njene teritorije.

Crnogorci su, međutim, u mletačko-turskom ratu početkom jula 1500. godine pod rukovodstvom subaše Crne Gore vojvode

¹ M. Spremić, *Srbija i Venecija (VI–XVI vek)*, Beograd 1914, 61-62.

Bali, napali barsku okolinu sa oko 1.600 konjanika i pješaka iz Paštrovića, Katunske nahije, Crmnice i Zete. Barani su ih spremno dočekali i teško porazili, da je ostalo 180, odnosno prema pričanju, čak 250 Crnogoraca, uz mnogo ranjenih.

Od godine 1502. mletački senat je odlučio da ugroženim gradovima, Baru i Ulcinju, pruža stalnu pomoć u novcu i drugim potrebnim namirnicama.²

Ipak, Bar sa okolinom je nakon toga imao stalne neprilike sa susjedima, naročito sultanovim haračlijama Mrkojevićima, koji su se često sukobljavali sa mletačkim podanicima Paštrovićima. Mrkojevići kao pravoslavci bili su stalna prijetnja Baru da je često dolazilo do čarki i sukoba, sve dok Bar nije potpao pod tursku vlast 1571. godine. Nijesu pomogle ni mletačke propagandne službe u Baru i Ulcinju preko kojih su hvatane veze sa Crnogorcima i sa življem na Bojani i Drimu, koji su podsticani da pređu na stranu hrišćana.³

Opšta nesigurnost zbog stalnih sukoba i ratnih prijetnji bili su razlog što su brojni Barani iz grada i okoline bili prinuđeni da se iseljavaju u Mletačku Republiku. Osim toga, određeni znameniti Barani (književnici, umjetnici i intelektualci) bili su povezani sa Mlecima i imali su svoje predstavnike u tijelima vlasti Republike Svetoga Marka. No, treba imati u vidu da je razdoblje od 1443. do 1571. doba kontinuirane mletačke vlasti nad gradom Barom.

Osim ratnih prijetnji, razlog nemalog broja Barana koji su tražili egzistenciju u Veneciji, bili su društveni nemiri, stalni unutrašnji sukobi između plemića i pučana, učestale provale susjednih Mrkojevića i drugih ratničkih skupina iz barske okoline. U periodu od 1476–1525. zabilježene su ukupno 102 oporuke Barana iseljenih u Mletke, što sa članovima porodice dolazi do broja 400. Ako se uzme u obzir da je početkom XVI

² B. Hrabak, *Pod okriljem mletačkoga lava, Bar grad pod Rumijom*, Bar 1984, 35–42.

³ B. Hrabak, *n. dj.*, 47–51.

stoljeća Bar imao oko 3.000 žitelja bez okoline onda je jasno kolika je migracija zahvatila taj prostor.⁴

U vrijeme Stefana Crnojevića, nakon sukoba oko Bara, Ulcinja, Budve i Kotora, odnosi sa Venecijom idu uzlaznom linijom i uspostavlja se dijalog, vode pregovori, potpisuju ugovori. Stefanu (Stefanici) Crnojeviću je istorija suštinski predodredila ulogu organizatora borbe za očuvanje političke nezavisnosti i integriteta crnogorske države, iako svedene na brdsko-planinsku podlovcensku oblast. Upravo ovom vladaru pripada zasluga za utemeljenje crnogorske države i dinastije Crnojevića.

Ovo potvrđuje crnogorsko-mletački ugovor iz 1455. godine, potpisan u manastiru Vranjina koji predstavlja prekretnicu u novom periodu crnogorske istorije.

Bez obzira što je priznao vazalstvo prema Veneciji ono je ostalo samo fiktivno osim u godišnjoj proviziji koju je dobijao na kotorskoj blagajni i u pružanju vojne pomoći Republici. Na taj način može se govoriti i o nekoj vrsti savezništva, jer je Stefan potpuno autonomno vodio politiku svoje zemlje.

Kako su granice prema Veneciji bile sigurne, Stefan se mogao posvetiti konsolidaciji zemlje koja je obuhvatala podlovcensku oblast sa Cetinjem, Rijeku Crnojevića, Zetsku ravnicu, Bjelopavliće, Pješivce, Malonšiće, Pipere, Hote, Klimente i druga „plemena“ (opštine), kao i pripremanje za odbranu od nadolazeće turske opasnosti.

Počelo je sa upadima Turaka iz Meduna na crnogorsku teritoriju uz pljačku i progone stanovništva. Pri tome je dolazilo do sudara, pa je Stefan javljao Veneciji da su se u tim sukobima Turci vraćali sa velikim gubicima.⁵

Ne treba izgubiti iz vida ni činjenicu da je Stefan Crnojević tražio savezništvo i prihvatio podaništvo Venecije ne samo zbog

⁴ L. Čoralić, *Izbjegništvo kao sudbina – Barani u Mlecima (XIV-XVII stoljeće)*, Zagreb 2005, 87, 90, 97.

⁵ D. Živković, *n. dj.*, 340–342.

blizine turske opasnosti, već i radi pomoći izbavljenja sina Ivana iz višegodišnjeg zatočeništva. O tome svjedoči Nikola Bolica, kotorski izaslanik, 27. jula 1452. godine.⁶

Intenziviranje odnosa između Crne Gore Crnojevića i Mletaka počinje jula 1451. godine kada Stefan Crnojević traži, preko kotorskih izaslanika, sporazum sa Venecijom radi prestanka neprijateljstava. Ponuda koju podržavaju Kotorani zbog trogodišnjeg rata, koji ih je lišio posjeda i prihoda, sadrži 11 uslova koje Venecija treba da prihvati.

Venecija u odgovoru od 02. jula 1451. godine prihvata većinu ovih uslova uz određena sopstvena uslovljavanja koja Stefan treba da ispuni i da se zakune i potvrdi zvaničnim pismom i pečatom da će poštovati dogovoreno i precizno naznačeno.⁷

Istovremeno, kotorski izaslanici izvještavaju Veneciju da je vojvoda Stefan Crnojević primio kapetanski štap i mletačku zastavu, te brzom akcijom umirio Grbalj. Dakle, Stefan je odmah nakon sklapanja dogovora s Mlečanima pristupio ispunjavanju dogovorenih uslova.⁸

Potpisivanjem Vranjinskog ugovora 06. septembra 1455. godine sa preciznim definisanjem međusobnih obaveza između velikog vojvode Stefana Crnojevića i Mletačke Republike, gdje su bili prisutni predstavnici svih crnogorskih plemena, družina i opština, a sa mletačke strane providur mnogopoštovane Sinjorije mletačke, gospodin Zuan Bolani, Venecija je faktički priznala Crnu Goru kao ravnopravan subjekat u pregovorima koju vezuje za sebe uz vazalni status.

Stefan je ispunjavao svoje obaveze prema Veneciji i bio u redovnim kontaktima sa njom. Tako on iz prijestonice, Žabljaka 05. maja 1460. godine obavještava pismom Mletke da je proteklih godina vodio teške bojeve sa vojvodama despota Đurđa oko

⁶ *Archivio di Stato di Venezia*, Senato mar. Reg. IV, C. 139.

⁷ *Sazdanje Cetinja*, 21–23.

⁸ *Sazdanje Cetinja*, 23–24.

Gornje Zete, da je pobijedio Altomana, Toma Kantakuzena i Miloša Belmuževića. Ovaj posljednji dugo je držao Medun dok ga nije predao Turcima. Osim toga izvještava Veneciju da su ga napali neki razbojnici i da su ga spasili braća Grubačević iz Grblja, protjeranici sa mletačke teritorije, pa moli da im se dozvoli povratak. Isto tako, moli da se zauzmu kod Turaka da manastiri pod njihovom okupacijom dobiju redovne prihode.⁹

Mletački Senat, 26. avgusta 1463. godine u Veneciji odobrava veličanstvenom Stefanu Crnojeviću, kao njihovom vojvodi da može zauzeti u ime Republike grad Medun u Gornjoj Zeti, ključ obiju Zeta, koji drže Turci, za što je on hitno tražio saglasnost preko pisama i glasnika. Uz to kotorskom knezu nalaže da se za tu potrebu Stefanu pošalje jedna lumbarda, da to brže ostvari.¹⁰

Poslije pobjede u Gornjoj Zeti, Stefanica je razvio mletačku zastavu do Morače. Mletačku vlast su priznala crnogorska plemena Bjelopavlići, Malonšići, Pješivci i Lužani. No, mletačka vlast bila je samo simbolična jer je stvarni gospodar bio Stefan Crnojević.

U sukobima između Stefana Vukčića turskog vazala i Stefana Crnojevića, hercegovim izaslanicima koji su dolazili u Veneciju zbog neprijateljstva sa Crnojevićem, stavljeno je do znanja da je Republika uz Stefana Crnojevića jer je njen službenik. Odbila je i početkom 1458. godine ponudu bosanskog kralja da preuzme neke njegove gradove, a ugostila kod sebe Đurđa, sina Stefana Crnojevića.¹¹

Stefan Crnojević je do kraja života sačuvao dobre odnose s Republikom. Tako, kada bi kupovao robu u Skadru za svoje potrebe, nije plaćao carinu na iznose manje od 10 dukata godišnje. Odobreno mu je da koristi svoja solila u Grbaljskom polju. Uz puno obazrivosti otklanjani su sporovi oko granica između Crnojevića, Budve i Ratačke opatije. Stefan je, osim

⁹ *Sazdanje Cetinja*, 26-30.

¹⁰ *Sazdanje Cetinja*, 30.

¹¹ M. Spremić, *Srbija i Venecija*, 157, 176.

toga, uživao kuću u Kotoru koju je kotorski knez otkupio za tu potrebu od nekog Dubrovčanina.

Iza sebe, uz pomoć Mletaka, Stefan je ostavio „već sazdanu i prilično samostalnu državu sa sopstvenom zastavom i dinastijom“.¹²

Nasljednik Stefanov, Ivan Crnojević, pokazao je više mudrosti od oca koji je imao neprijateljski odnos prema Turcima koji su već bili tu i zaposjeli veliki dio nekadašnje crnogorske države Balšića. On je od početka odlučio da promijeni odnos prema Mlečanima. Počeo je svoju vladavinu, sa sjedištem u Žabljaku, kao neprijatelj Venecije. Uzroci neprijateljstva bili su, od ranije ispoljeni, sukobi sa Kotoranima. Tražio je pomoć u Ugarskoj, a povremeno se oslanjao i na Turke.

Ivanu je u proljeće 1465. godine, kada je krenuo na Kotor, prišla vlastela iz kotorskog distrikta i otkazala poslušnost Mlečanima. To su prvo uradili Grbljani, a potom i Paštrovići zbog nezadovoljstva promletačkim stavom vojvode Stefana Crnojevića.¹³

Mletački Senat zbog toga odlučuje 22. aprila 1465. godine da ucijeni glavu Ivana Crnojevića, nudeći ubici 10.000 mletačkih dukata. Osim toga „njegov ubica, ili onaj ko ga bude zarobio, da dobije na poklon od našeg gospodara jednu kuću u onom od naših gradova đe bi najviše želio, i doživotnu konjaničku platu“. Takođe se nalaže kotorskom knezu da zabrani prolazak, kupovinu i prodaju proizvoda Ivanovim ljudima. Da ih smatraju neprijateljima, uhvate i zatvore.¹⁴

Sukobi sa Crnogorcima remetili su planove Mlečana. Tim prije što je trebalo regulisati i odnose sa Turcima u graničnim predjelima. Radi toga, Venecija, 11. novembra 1466. godine, šalje uputstva kotorskom knezu kako da zaključi mir s crnogorskim gospodarem.

¹² *Istorija Crne Gore, II/2, 285-286.*

¹³ *Istorija Crne Gore, II/2, 287.*

¹⁴ *Sazdanje Cetinja, 31.*

Oni podsjećaju na kneževu pismo od 22. oktobra u kojem izvještavaju da se Ivan, preko svog glasnika, izjasnio da želi da se vrati „pod milost našeg gospodstva“. Uz to, kažu da su raspoloženi da ga prime, da ga postave za kapetana onih krajeva, pod istim uslovima koje je imao „njegov uzvišeni otac Stefanica“. ¹⁵

Očigledno je da je ovo bio period (kraj 1466), kada je Ivan obnovio ranije veze s Mlečanima. I više od toga – on se preko hercega Stefana obraća Sinjoriji spreman „da moli oproštaj za svoju grešku“. Ivan je početkom maja 1466. godine uspio da sklopi tromjesečno primirje sa primorskim gradovima, a već u julu iste godine Senat prihvata Skender-begov prijedlog da Ivana ponovo prime u svoju službu. I sam Ivan je pismima i preko glasnika ubjeđivao kotorskog kneza u svoju riješenost da priđe Mlečanima.

Odnosi su se do te mjere popravili da su Mlečani vodili računa, pri sklapanju ugovora, o Ivanovim pravima na određene teritorije, provizijama i vojvodskoj časti. ¹⁶

Sve je ovo dovelo do toga da je Ivan Crnojević, makar za kratko, mogao da se posveti rješavanju određenih unutrašnjih pitanja, kao što je bilo pitanje statusa crkve, sporovi među bratstvima, plemenima itd. Osim toga, posvetio se određivanju granica između Crne Gore i Hercegovine te uspostavljanju prijateljskih odnosa sa Dubrovnikom. ¹⁷

Odnosi sa Venecijom dospjeli su do tog nivoa da je, 24. februara 1473. godine mletačko Veliko vijeće odlučilo da dodijeli plemićku titulu s odgovarajućim povlasticama plemenitom i moćnom gospodinu Ivanu Crnojeviću i njegovim sinovima, koji je „gospodar u krajevima Gornje Zete i naš vojvoda, uvijek bio i jeste veoma dragi i pravi prijatelj našeg gospodstva“, dajući mu beneficije i imunitet, slobodu i čast koju uživaju građani i

¹⁵ *Sazdanje Cetinja*, 32; *Secreta Consilii rogatorum. Lib. XXIII, c. 15.*

¹⁶ *Istorija Crne Gore, II/2*, 290-291.

¹⁷ B. Šekularac, *Cetinjski ljetopis*, 65.

plemići Velikog vijeća, u Veneciji i izvan nje. Ovaj dokument je potvrđen „zlatnom visećom bulom“.¹⁸

Ivan Crnojević je učestvovao u odbrani opkoljenog Skadra od strane Turaka u maju 1474. godine na strani Mletaka, održavajući stalne veze sa komandantima Venecije, dobivši pri tome zastavu Svetog Marka. Odbrana Skadra bila je uspješna. Mlečani su upućivali pomoć u žitu Ivanu i prilikom napada turske vojske na Zetu i Albaniju 1477. godine. Međutim, stalni napadi i uspjesi Turaka u zauzimanju Ivanovih i mletačkih teritorija nijesu išli na ruku Crnojeviću, jer su, nakon sklapanja mira sa Turcima (1482), Mlečani obavještavali sultana o svakom anti-turskom pokretu, pa je Ivan bio prinuđen da se vrati u Italiju.¹⁹

Ivan se uskoro vratio preko Dubrovnika i sa vlastelom već krajem 1482. godine boravi u Crmnici i utvrđuje granice Vranjinskog manastira prema mletačkim posjedima na Primorju. Zatim se posvjećuje rješavanju unutrašnjih pitanja u zemlji.²⁰

Pred kraj njegove vladavine odnosi sa Venecijom su znatno pogoršani, jer je Ivan zaposjeo neke mletačke zemlje, o čemu svjedoče žalbe Mlečana upućene sultanu da interveniše, 5. februara 1490. godine.²¹

Dakle, Ivan Crnojević „gospodar Zete“ u narodu zvan i Ivanbeg je prema Mlecima i Kotoru prošao dvije suprotne faze.

U prvoj fazi je neprijateljstvo bilo takvo da je dolazilo do rata među njima i išlo dotle da su Mlečani ucijenili Ivanovu glavu. U drugoj fazi, nakon sklapanja mira, Republika je imenovala Ivana za kapetana Zete sa određenim privilegijama, ali i obavezama.²²

Iz kotorskih dokumenata može se zaključiti da su Kotor i Republika često pribjegavali i mirnim mjerama da pridobiju Ivana,

¹⁸ *Sazdanje Cetinja*, 36; ASV. Ex libro privilegiorum, II, ch 54.

¹⁹ M. Spremić, *Srbija i Venecija*, 190, 194, 200.

²⁰ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje, Povelje Crnojevića*, 214, 240.

²¹ *Sazdanje Cetinja*, 77, 78.

²² I. Stjepčević, *Kotor i Grbalj*, Split 1941, 76 su 78; S. Ćirković,

Crnojevići – gospodari Zete, Crna Gora, Beograd 1976, 170 su 171.

nastojeći da darovima održavaju dobre odnose sa crnogorskim gospodarom. Tako, među troškovima Komune nalazimo dar (*prese-nte*), koji je septembra 1471. godine predat Ivanu prilikom njegove posjete solilima. Kasnije se, dva puta pominju iznosi novca, ali bez navođenja o kakvom se daru radi. Prvi put se kaže da su rizničari Komune, Tripko Drago i Ivan Buća, po nalogu kotorskog kneza Gabriela Bertuzija i mletačkih vlasti, 16. oktobra 1471. godine dobili 15 perpera i 19 groša za dar Ivanu Crnojeviću, a drugi put je 12. jula 1472. godine Tripo Zaguri dobio 1 zlatni dukat i 1 perper, što je nedostajalo za dar Ivanu Crnojeviću. Poklon ovako značajnog iznosa vjerovatno se odnosio na neki vrijedan zlatarski rad.

Pored ovih Ivan je dobijao darove i u vinu. Na to se odnosi trošak od 6 perpera i 8 groša, koji su dati krčmaru Medoji, za carinu koju je platio Jakovu Zaguri, za vino darovano Ivanu Crnojeviću gospodaru crnogorskom.²³

Budući da su crnogorske granice „u bitnosti svoga vremena s bivšim vladenijem venecianskim, Crna Gora s Brdima, Zetom i Primorjem do mora imala svoje vladateljne kneževe i črnogorsko tijelo koje podobije drugih knjažestvah u Evropi u ondašnjega vremena“. Kada se „knjaz črnogorski Ivan Črnojević u starosti svojoj prestavi“, naslijedi ga „njegov sin Georgije Črnojević“.²⁴

Ivanov spoljropolitički kurs nastavio je njegov sin Đurađ, koji mu je bio pomagač u vladavini posljednjih godina i došao na prijesto poslije Ivanove smrti 1490. godine. Imajući to u vidu Mlečani preduzimaju korake da poprave odnose sa Đurđem koji su bili zapali u krizu posljednjih godina Ivanove vladavine. Prvi korak je napravio kotorski knez i kapetan Paolo Erico, koji je upriličio ženidbu Đurđa Crnojevića sa rođakom Jelisavetom, iz ugledne

²³ G. Brajković, „Pokloni Ivanu Crnojeviću, Nikoli Mudriškom, Vlatku Kosači i drugi rashodi i prihodi blagajne kotorske Komune (1470 su 1473)“, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 2, Kotor 2002, 100 su 101.

²⁴ D. Vuksan, „Drugi ulazak Austrijanaca u Boku i posljedice“, *Zapisi*, sv. 4, Cetinje 1940, 199.

mletačke porodice, vjerujući da će to biti put uspostavljanja dobre saradnje između Mletačke Republike i Crne Gore. Nakon postizanja sporazuma o bračnoj vezi sa Jelisavetom, krenuli su svatovi iz Venecije za Crnu Goru. Dok su još bili na putu neočekivano je umro Ivan Crnojević, pa se svadbena veselje pretvorilo u žalost.

Odmah nakon preuzimanja upravljanja zemljom k Đurđu je upućen sekretar Senata, Marko Beačan, sa nadom da će sa mletačkim zetom riješiti sva teritorijalna i druga sporna pitanja.

Međutim, nadanja nijesu ispunjena jer je Đurađ sklapanje braka sa Jelisavetom smatrao privatnom stvari, koja ne može uticati na državna pitanja. Pregovori su bili neuspješni, ali kotorski knez i Mlečani pristupaju obazrivo Đurđu, da su mu čak potvrdili pravo na kuću i vrt unutar gradskih zidina Budve, dijela zemlje i više vinograda u predgrađu.

No, Mlečani nijesu zaboravili iznevjerena nadanja, pa su se okrenuli neprijateljstvu, iskazanom na razne načine, služeći se lukavstvom i podmetanjima. Sve je to ostavilo dubokog traga i posljedice na međusobne odnose Venecije i Crne Gore. Ipak, shvatajući situaciju i značaj koji ima Đurađ, Mlečani pokušavaju da poprave međusobne odnose. Radi toga, 16. novembra 1490. godine Senat piše svom sekretaru Beačanu poslatom u Kotor i daje uputstva kako treba da postupa prema Đurđu Crnojeviću koji nanosi štete mletačkim podanicima i zaboravlja na obećanja oca Ivana. Raspravljajući o svim pitanjima treba da postupa „oprezno, razborito i mudro“, naročito o pitanju soli i kamenja za mlinove koji se nalaze u moru i mletački podanici ga vade.

U drugom pismu istog datuma Senat traži od sekretara Beačana u Kotoru da ispita što je sa obećanjima Đurđa Crnojevića koja nijesu izvršena, posebno ona o vraćanju zazuzetih teritorija. Oni sekretaru daju uputstva da, bez odlaganja, gospodin Đurađ izvrši i ispuni ono što je obećao Republici i knezu u svom pismu, „a pravda zahtijeva i želi da cijelom svijetu pokaže da nam je drag i mio. To će mu donijeti veće poštovanje i korist nego

neopravdano zauzimanje rečenoga zemljišta, sela i solana“.²⁵

Očigledno da je ova misija bila uspješna i da je došlo do pomirenja jer se Đurađ okreće sređivanju unutrašnjih pitanja, naročito oko uspostavljanja i rješavanja sporova oko granica među plemenima i bratstvima, poštujući načela i postupak u rješavanju sporova prema pravdi, kao „gospodar crnogorski po milosti božijoj“.²⁶

To je vrijeme kada Đurađ u Veneciji uz pomoć crnogorske štamparske kolonije uspijeva da obezbijedi štampariju i prenese je u Crnu Goru čime je sebi podigao spomenik za života, preko knjiga štampanih na Obodu i Cetinju, koje su zadivile svijet, čija je vrijednost neprolazna.

Đurađ je u odnosima sa Venecijom bio promjenljive sreće, krećući se od neprijateljstva do prijateljskih odnosa. Tako, 18. septembra 1493. godine Senat naređuje kotorskom providuru da Đurđu, koji je svojim napadima na mletačke podanike postao nesnosan, razruši sve zgrade podignute na mletačkom zemljištu, a ovo silom zadrži. Ukoliko se ovaj požali, da mu se odgovori da Sinjorija brani svoje, a ako pokuša silom, da mu uzvрати na isti način.²⁷

Presvijetli gospodar Đurađ Crnojević, 08. maja 1494. godine ovlašćuje svojeručnim pismom Antuna Paskuia i Đorđa Dapkovića da ga zastupaju u Veneciji u drugostepenom sporu oko dijela broda koji je njegov otac prodao Jakovu Milatoviću iz Budve.²⁸

Kada je Đurađ pod turskim ultimatumom morao napustiti Crnu Goru i stigao u Veneciju, zbog svojih stavova da nije podložnik ni Venecije ni Turske, bio je lišen slobode i utamničen u Raveni. Uz intervenciju francuskog kralja Karla VIII i njegovog ujaka Konstantina Arijanita, krajem oktobra 1498. godine pušten je na slobodu. Đurđevo djelovanje u Italiji, uz sve opasnosti koje su ga

²⁵ *Sazanje Cetinja*, 85-89; ASV. *Senato secreta Deliberazioni*. Reg. XXXIV, f. 80.

²⁶ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje, Povelje Crnojevića*, 214-240.

²⁷ *Sazanje Cetinja*, 96.

²⁸ *Istorijski arhiv Kotor, Georgius Zernovich*, Spisi notara 19, 819-820.

vrebale, bilo je usmjereno na antitursku aktivnost. Ni Mlečani nje-
su uspjeli da od njega naprave poslušnika, što ga je skupo koštalo,
da živi kao izgnanik van svoje domovine.²⁹

Odlaskom sa političke scene Crne Gore Đurađ Crnojević se u
Veneciji javlja kao učesnik brojnih događaja. Tako sekretar iz
Kotora Alvizo Sagudino javlja sa galiije 28. jula 1499. godine da
bi Đurađ Crnojević mogao povratiti Crnu Goru te da bi dobro
bilo da se knez Đurađ pošalje u Kotor kako bi povratio Crnu
Goru i da se to učini što prije.

Istog mjeseca 1499. godine Franćesko Kverini, rektor i
providur Kotora, javlja da Stefan Crnojević dovršava izgradnju
jednog svog kupališta blizu Kotora dok njegov brat Đurađ pred-
laže da „ode u Kotor i udari pod oganj i mač sve tursko, što bi
bila krupna stvar za Crnu Goru“.³⁰

Izgleda da su nastavljena stradanja kneza crnogorskog Đurđa
Crnojevića u Veneciji, te on svjestan okolnosti u kojima se
nalazi piše svoj poznati testament 22. oktobra 1499. godine, ne
isključujući i svoju smrt.

Đurađ se više nije mogao vratiti u Crnu Goru jer se njegov brat
Stefan odvojio i stao na stranu Porte. Ni mletačko posredovanje za
njegov povratak u Crnu Goru nije se ostvarilo, kao ni očekivanje
Stefanovo da će poslije Đurđevog odlaska postati gospodar Crne
Gore. Turci su ga tolerisali izvjesno vrijeme ali su stvari uzeli u
svoje ruke. Stefan je bez pogovora izvršavao naloge skadarskog
Sandžak-bega. Crnogorski narod je ustao protiv Stefana jer je bio
za borbu protiv Turaka. Prvi su ustali Crmničani i tražili zaštitu
Mlečana. Mleci nijesu smjeli da ih prime, već su pomogli Stefanu
da krvavo uguši ustanak. Međutim, do pobuna je došlo i u zapad-
nim krajevima Gornje Zete, ali ih je Stefan sa Turcima ugušio. U
blizini Kotora, Turci u Grblju (1497) zauzimaju nekoliko sela, koja
su bila voljna da private njihovu vlast zbog svađe s Kotoranima i

²⁹ D. Živković, *n. dj.*, 365-366.

³⁰ *Sazdanje Cetinja*, 129.

mletačkih poreza. I pored svega, turski Feriz-beg je tražio priliku da ukloni Stefana. Posumnjavši da ovaj ima tajne veze s Mlečanima odstranio ga je iz Zete i prisilio da pođe na Cetinje, gdje se kažu, zakaluderio.³¹ Dalje se odnosi između Crne Gore i Venecije svode na minimum, uglavnom u okviru mletačko-turskih relacija.

Od 1513. godine Ivanov sin Staniša, Skender-beg kao turski čovjek upravlja Crnom Gorom pokušavajući da obnovi veze sa zemljama sa kojima su njegovi stari bili u prijateljstvu, po kojima su se rasuli njegovi mnogobrojni rođaci. Uživajući kakav-takav subjektivitet, stolujući u Žabljaku kao sjedištu posebnog sandžakata, on se često pozivao na svoje pretke Crnojeviće koji su imali ženidbeno-udadbene odnose s kotorskim porodicama Buće i Drago. Time Skender-beg pokušava da uspostavi dobre odnose sa Mletačkom Republikom a da istovremeno štiti svoje i interese Turske kao vrhovnog gospodara.³²

Skender-beg je trebalo da svojim primjerom bude širitelj islama u Crnoj Gori, na posebno osjetljivom mjestu prema Mletačkoj Republici. Taj proces islamizacije nije dao očekivane rezultate i pored svih nastojanja Skender-bega. Jedan od razloga bila je upravo islamizacija zbog koje je dolazilo do pobuna koje je ovaj brutalno gušio čineći i masovne pokolje Crnogoraca. Ovi su bježali na mletačku teritoriju i tamo ostajali.

U svom naumu da istisne Mlečane sa južnog Jadrana, iako im se obraćao više puta, Skender-beg nije mogao računati na podršku naroda u Crnoj Gori, jer su se Crnogorci bojali još većeg zla od strane Turaka.³³

No, to su bili očajnički potezi posljednjeg iz vladarske kuće Crnojevića, jer je Staniša – Skender-beg zapao u nemilost sultana i morao se zadovoljiti da nastavi život negdje u crnogorsko-albanskim brdima.

³¹ J. Jovanović, *Istorija Crne Gore*, Cetinje – Podgorica, 1995, 53.

³² B. Šekularac, *Dukljansko-crnogorski istorijski obzori*, 55-70.

³³ J. Jovanović, *n. dj.*, 54-55.